

PRED KONCEM

Vladimir Kralj

NOV TRANSPORT IZ DACHAU

Novo leto je prineslo v Allgäu nov sneg, že tretjega v tej brezkončni zimi. Snežne meteže in razne druge nevšečnosti v SS-taborišču v Kotternu. Iz Dachaua je prišlo tucat novih disciplinskih kapojev, kriminalcev z zelenimi našitki. Na zahtevo tovarniškega vodstva, da se privije delovna disciplina med kacetniki v tovarni vojnih letal Messerschmitt A. G.

Na novoletno nedeljo popoldne so jetniki lenobno polegali po svojih pogradih. Topo so zrl skozi okno v pusti snežni metež. Za pepelnatimi, na videz ravnodušnimi obrazi se je tajila zdražljiva naveščenost. Zopet so se ukanili v roku, ki so si ga bili postavili na poletje za konec vojne. Ušteli so se tudi to pot, kakor že tolikokrat v tej vojni, ki je noče biti konec. In sneg mete že tretji dan z idiotsko vztrajnostjo, usiplje na gosto, kakor da se je nekje zgoraj na široko pretrgala nebesna ponjava.

— Samo da bi se zima ne zavlekla predaleč v pomlad, — so razmišljali ljudje in se pred mrazom zavijali v svoje raztrgane, smrdljive odeje. Tokrat si niso hodili v obiske po barakah, kakor nekdej ob prostih nedeljah. Odljudni so postali te zadnje mesece, drug drugemu v napoto. Po apelih so zlezli vsak na svoj pograd in strmé v strop čakali večera.

Redke besede so padale brez odmeva v gosteči se zimski mrak barake. Obrabljene, puste besede, že tolikokrat izrečene misli in domneve, nemočne, obešenjaške šale. Ljudje se niso več menili zanje. Pustili so, da se ubijajo ob neprijaznem molku, da zamirajo od lastne nemoči, kakor da niso bile nikoli izrečene.

Nekdo je v kotu mračne štube pričel pripovedovati zadnje radijske novice. Vesti o skorajšnjem koncu. Zvedel jih je baje poprejšnji večer v tovarni od civilistov. Nemara so bile resnične. Še bolj verjetno pa si jih je jetnik izmislil sam, da bi sprožil razgovor in se sprostil tesnobe. Podjetno pričeta pripoved se je pretrgala v mrazljivem molku.

Pripovedovalec je trmasto obmolknil in togotno sunil ob posteljni oboj. Nihče se ni zmenil za njegovo užaljenost. Skorajšnji konec! Ta je bil sedaj zopet tako nedogledno daleč. Vmes je bilo še toliko stvari! Ta zasnežena zima, zmanjšani jetniški obroki, pegavec, ki so ga raznašale uši in nazadnje ti novi kapoji-kriminalci.

Prihod novih kapojev je bila najnovejša novica, novica včerajšnjega dne. Nič dobrega ni obetala zdaj, ko je tudi najmočnejšim med jetniki začel pojemati dih. Včeraj je eden teh novih kapojev do krvi premlatil jetnike v stari tovarni in jih za deset dni prikratil za »brotcajt«. Danes jih je oni šobasti Nемеc zadržal tri dolge ure na jutranjem apelu. Rusi in Poljaki stikajo glave. Nekaj je v zraku, so si govorili ljudje. Nemara je to začetek konca. Konca, kakršnega so pričakovali, odkar so prišli v jetništvo, krvavega obračuna z vsemi lagrskimi psi.

Ta trenutek jim je bila misel na nove kapoje, na to, kako bi se znesli nad njimi, bližja kakor vse ono pusto ugibanje o skorajšnjem koncu. Ta misel je bila stvarna, o njej se je dalo govoriti in o njej bi se pravzaprav morali porazgovoriti.

»Same izbrane numere, ti novi kapoji,« se je rogala pisar prvega bloka, ki je za svojo mizo ob oknu urejeval osebne sezname novega dachauskega transporta v svojo kartoteko.

»Najhujši med njimi je neki Feldmann, oni Prusak s pasjim gobcem,« je menil s svojega pograda štubak, ki je Feldmanna poznal še iz Dachaua. »Pred vojno je bil nekaj let telovadni učitelj, nekje na Pomorjanskem. Nato je zaradi posilstva mladoletnic odsedel šest let v Moabitu, in zdaj je že sedmo leto, kar je disciplinski kapo v Dachauu.«

»Po kosilu so odnesli v revir dva Holandca, ki se mu nista odkrila na zbornem mestu. Od kdaj je treba pozdravljati te tipe,« se je razburjal mali Cloos iz birokomande.

»Odkar imajo esesovci polne hlače,« je menil stari štubak poučno. »Še nam bodo plombirali zobe, ti zelenci,* preden bo vsega konec.«

Zunaj se je naglo mračilo in pogradi so tonili v temi. Razgovor se je pretrgal. Ljudje so na svojih ležiščih v onemogli jezi ugibali, kaj vse bodo počeli s temi pesjani, ko pride čas. Na misel so jim prihajale razne učinkovite in dolgotrajne muke, kakršne so skusili sami po zaporih in taboriščih. V dremavem mraku se je dalo o tem prijetno ugibati. Toda za sedaj je najbolje, da jim gredo s poti. —

* Zelence so imenovali politični jetniki kriminalce, ker so nosili na svojih jetniških bluzah zelen trikotnik.

Ljudje iz baukomande in kanalkomande, ki so bili zaradi nove nadleže najbolj v skrbeh, bi radi še kaj slišali o novih kapojih, toda pisarjem se o tem očitno ni več dalo govoriti. Blokovni pisar je ob žepni svetilki mehanično urejeval kartotečne liste, štubak pa je na njegovi mizi molče pripravljaj večerjo: tanke krušne rezine in kupčke ogabno modrikaste skute.

Udarjanje štubakovega noža ob krušno desko in potrkavanje žlice ob skledo je enolično odmevalo po temnem prostoru.

— Tej pisarniški gospodi ne bodo plombirali zob, niti utrgovali dnevnih obrokov, tudi zdaj ne, ko postaja zagatno — so si dejali ljudje iz delovnih komand. — Nad nami se bodo znesli ti psi, na nas so jih spustili z verige!

Iz sosednjega ruskega bloka je odmevalo bučno petje. Ljudje so zavzeto prisluhnili. — Zopet nekaj pripravljajo, — so ugibali. Iz izkušnje so vedeli, da je s takim bučnim petjem v ruskem bloku vedno v zvezi zaupen razgovor njihovih komisarjev ali kar so že bili ti anonimni vodje ruskih skupin. Pomladi so takemu prepevanju navadno sledili pobegi posameznih ruskih jetnikov iz taborišča, sicer pa tatiška podjetja večjega obsega. — Ti Rusi znajo braniti svojo kožo. Nemara bodo ugnali tudi tega Feldmanna, — so si ljudje zaželeli.

Zadeva Feldmanna in njegovih pajdašev je še vedno kakor mora tlačila jetnike. Teda se je kakor brez zveze z njo oglasilo nekje s pograda pod stropom: »Ali ta vojna ljudi ne bo izučila?« Vprašanje očitno ni bilo naslovljeno na nikogar, v zadremani tišini se je odbilo kakor glasen samogovor, ki ne pričakuje odgovora. Po hripavem glasu so ljudje spoznali spraševalca. Bil je Franci Zupan, uradnik ljubljanske bolniške blagajne, eden največjih kočljivcev njihove skupine. Kmečko rdečeličen, čokat dvajsetletnik, toda rahel in občutljiv kakor mestno dekle in vzkipljiv kakor mleko ob ognju. Nekdaj veseli fant se je že dolge mesece zapiral nasproti vsem, kakor da se kuja zaradi bogvedikdaj mu prizadete osebne žalitve. V taborišču niso marali mehkužcev in kujavcev, Zupanu pa so prizanašali s porogom. Saj ta kamerad pravzaprav ni bil mehkužen. Tegobe taborišča je prenašal brez tarnanja, celo bolj pogumno kot marsikdo med njimi. Tudi zdiral se ni na nikogar, kakor mnogi, ki so jim pričeli popuščati živci. Še zmeraj se je prijazno nasmihal s svojim deško nežnim obrazom kot nekda. Le jezik se mu je zataknil, kot bi ga hromila neka sramežljiva kritičnost v njegovi notranjosti. Tudi Zupana je zgrabila jetniška steklina, ki je imela v taborišču sto obrazov, saj se je vsem zadnji čas prigabilo vse to prazno besedičenje, vse to jalovo govorjenje, porojeno iz pustih želja in neutešene maščevalnosti. Toda ni vsakomur dano

govoriti za dalje časa sam s seboj. Človek se mora izbruhati, da mu nekoliko odleže.

Zupanovo vprašanje je še vedno viselo v zraku, nenaprošeno in hkrati vsiljivo in pravzaprav docela drugačno od razgovorov, ki so jih ljudje pletli med sabo. Takih vprašanj, ki so dišala po pridigi, so se kacetniki nagonsko otresali. »Bedarija«, je dejal čez čas nekdo zdraženo. »Ljudje so in ostanejo zverine, danes kakor jutri. Tudi v bodoče bodo žrli drug drugega.«

Robato jasni in kacetsko odrezavi odgovor ljudem vendarle ni bil docela povšeči. Čeprav so se po trdih preizkušnjah v ječah in taboriških radi izdajali za neozdravljive cinike, v svoji notranjosti vendarle niso prenašali popolne nevere, ki bi jim izpodkopala tla. Če je tako, kakor trdi oni Nемеc iz kanalkomande, počemu vse to njihovo trpljenje, ki so ga prestali. M o r a biti boljše in b o boljše, o tem jih je z neko nujnostjo prepričevalo že samo njihovo bivanje v taborišču. In nejasno so zaslutili, da meri Zupanovo vprašanje na globlji smisel vsega tega nečloveškega trpljenja, njihovega in slehernega, ki se je v tej vojni tako ali drugače uprl človeškemu zlu. Sicer so tudi sami zase in med sabo neštetokrat pretresali probleme te vojne in probleme bodočega življenja, ko bo vsega tega svinjstva konec. Toda vse te njihove misli so se ob takih prilikah pletle okoli socialnih in ekonomskih vprašanj, ki jih bo v novi družbi treba urediti, in še bolj pogosto okoli poravnave osebnih računov, poplačila krivic, ki so jim bile osebno prizadete, kajti od prvega dne, kar so izgubili svobodo, so mislili samo na to, kako se bodo, ko bo prišel čas, maščevali nad tem krivičnim svetom. Prav ta strast po osebнем maščevanju jih je v vsej tej bridkosti držala pokonci in jih grela, da niso klonili. In zato so bili ob Zupanovem vprašanju nekoliko v zadregi. Tako kakor je bilo zastavljeno, ni bilo popolnoma tisto, o čemer so oni navadno razmišljali; bilo je pravzaprav moralno vprašanje.

Zupanovega prijatelja in soseda na pogradu, koleričnega ljubljanskega sodnega pristava Kuščarja pa je to vprašanje dvignilo iz trmastega molka. Kakor že tolikokrat, ga je tudi zdaj zdražila popolna politična nepoučljivost njegovega tovariša v vprašanjih bodoče revolucije. »Človeka dela družba,« je grmel nad Zupanom. »Pokvarjeno družbo je treba temeljito ozdraviti, potem bo tudi posameznik boljši. Stari kanalji je treba populiti zobe.«

Kakor vedno je Zupan tudi to pot prijatelju popustljivo pritrjeval. Poznal je likvidatorsko ihto tega sicer srčno dobrega človeka in niti malo ni dvomil, da bo bivši sodni pristav pulil zobe, ko pride čas, — vse do zadnjega. Vedel je, da ima tovariš tudi vzroke za to. V taborišče

so ga spravili lastni svak in sestra in uradni predstojnik in po njegovem zadrževanju še marsikdo, zakaj Kuščarjev seznam sumljivih oseb je bil tako rekoč neskončen. Kar je Zupana na njegovem prijatelju vedno znova presenečalo in pogosto spravljalo v mučen molk, je bila njegova neverjetno trdoživa maščevalnost. Tudi sam je imel neporavnane račune iz onih časov tik pred vojno. Tudi on bi moral puliti zobe, ko bo vse to pri kraju, čeprav ni bil popolnoma prepričan, da bo to tudi storil. Predobro se je poznal. Vedel je, da je sicer skoraj bolešno občutljiv za komurkoli storjeno krivico in trpljenje in da je bil v takih trenutkih sposoben storiti tudi največjo neumnost, ne glede na svojo osebno varnost. Ta nespametna občutljivost ga je spravila med drugim tudi v ječo in nato v kacet. Vedel pa je tudi, da tako rekoč nima spomina za krivice, storjene njemu samemu. Kadarkoli mu je prišlo na misel kakšno njemu osebno prizadeto moralno ali telesno ponižanje, se je pričel po neki prirojeni slabosti izgubljeni v razmišljanje o človeški naravi, njeni determiniranosti in navsezadnje prizadetih krivic sicer ni opravičeval, pač pa jih je pozabljal. Za »likvidatorja«, kakor so v taborišču posmehljivo imenovali njegovega prijatelja, pa je vedel, da ne pozabi niti najmanjše krivice, da tudi najbolj drobne žalitve skrbno zbira kot vesten računovodja, ki pričakuje ob zaključku bilančne nagrade. In o Kuščarju je vedel, da bo izterjal svojo bilančno nagrado, zlepa ali zgrda.

Pod stropom so zagorele žarnice in oznanile čas, ko so jetnikom delili večerni obrok. Zupan je zaprl oči pred bodečo svetlobo in pletel dalje svojo misel o ljudeh in nagradah, ki jih bodo nekoč zahtevali za svoje resnično in namišljeno trpljenje. Niso bile prijetne te misli, in ko se jih je končno siloma otrešel, so tovariši krog njega že pridno obirali uši. Tudi njega čaka to ogabno, toda neogibno opravilo, se je domislil. Ko se je za silo otrebil mrčesa, si je pričel ogledovati rano na kolenu. Pred nekaj dnevi si ga je poškodoval na poledici. Ni maral v revir k zdravniku in boleča rana se je le počasi celila in mu še vedno nagajala pri hoji. Zaradi nje bi jo skoraj skupil na današnjem opoldanskem apelu: med zadnjimi je pritekkel na zborna mesto, ko so jetniki že stali zbrani v vrstah. Koj nato se je novi kapo divje znesel nad dvema enako zamudnima Rusoma. Z bikovko ju je po glavi, dokler se nista zrušila v sneg. Ob še živem spominu na ta prizor ga je zopet obšel živčen srh po vsem telesu. Ni prenašal pretepanja ljudi, že od nekdaj ne. Kadarkoli so koga v njegovi navzočnosti topli, mu je bilo, kot bi padalo po njegovem lastnem telesu. Kri mu je udarila v glavo, pričel se je tresti in roke so mu pričele trzati kakor v obrambo. Ni si znal razložiti te občutljivosti, in odkar so ga obnemoglega od bolezn

pretepli bolniški strežniki v dachauskem revirju, je še teže prenašal pretepanje drugih. Vedel je, da ni strah niti golo sočutje, kar ga pri tem neznansko razburja, marveč predvsem in nemara samo poniževanje človeškega dostojanstva. Prizori človeške okrutnosti so ga potrli za nekaj dni in še zdaj je zakipelo v njem ob spominu na dogodek pri apelu. V onemoglem ogorčenju je z obuto nogo sunil v posteljnjak.

»Kaj rogoviliš?« je zagodrnjal Kuščar, ki se je na sosednjem ležišču spravljal k počitku.

»Pokončati bi morali ta mrčes, pobiti jih kje na samem,« je kipelozil Zupana.

»Koga?« je začudeno vprašal Kuščar.

»Feldmanna in njegove pajdaše,« je odgovoril Zupan že s tišjim glasom.

Tovariš ga je posmehljivo pogledal. »Ne nori! In ne mešaj se v to s svojo otroško ihto. To bodo oskrbeli že oni, ki jim zdaj v revirju uravnavajo čeljusti. In zdaj — Bettruhe!«

Toda Zupan ni mogel zaspati. Današnji apel mu je obležal na duši. Misel na podivjanega kapoja ga je še vedno razburjala. Skušal si je te ljudi pojasniti tako, kakor ga je učil Kuščar. Toda po tej poti ni prišel do kraja. Feldmanni so se mu zdeli tako rekoč izven razrednih nasprotij: zlohotni iz neke hladne strasti, iz neke zanj nedoumljive potrebe po nasilju. In tudi iz misli na bilančno nagrado. In koliko jih je, je pomislil. Velik del kapojev, esesovci in vsi gestapovci. Po ječah, taboriščih in tudi zunaj, na svobodi.

Samo da se nam ta mrčes ne zaleže, ko bomo gradili na novo, je vznemirjeno ugibal in se nespečen prekladal po trdem ležišču. V nemirnem polsnu je dočakal budnico.

DRESURA

Tega jutra so budili jetnike eno uro prej kot po navadi. To jim je očitno nagodel Feldmann, ki je pričel utrjevati disciplino in delovno moralo v taborišču. Še v trdi temi so gnali ljudi po globoko zasneženi cesti v tovarno. Vodili so jih na slabo osvetljeno dvorišče pred glavno delovno lopo. Snežni metež se je čez noč unesel in pritisnil je mraz. Čez odprto planoto, kjer je stala glavna delovna lopa Messerschmitt A. G., je brila burja z ostro, ledeno sodro. Jetniki so se godrnjaje uvrščali v peterostope. Razdraženi zaradi prezgodnjega vstajanja so si dajali duška s pridušenimi psovkami in pasivnim odporom. Čim bolj

so se zbijale razlezle vrste, tem bolj je vršelo med njimi. Domači kapoji, ki so stali ob strani, so se porogljivo ozirali na Feldmanna.

Feldmann je s svojim srepim pogledom hladno meril prerivajoče se vrste. »Stillgestanden«, je nenadoma zakričal z rezkim glasom, ki je kakor bič usekal po jetnikih. Ti so se zdrznili in nehote strumno zravnali. Temu suhcu ne bi prisodili tolikšnega glasu. Toda Feldmann je znal poveljevati. Ni bil zaman dolga leta telovadni učitelj in disciplinski kapo. Ostro so odmevala njegova povelja skozi mrzlo sivo jutro, drugo za drugim, brez premora, neskončna vrsta nesmiselnih eksercičnih šikan iz onih let taboriščnega režima, ko ljudi še niso ugonabljali s prisilnim delom in lakoto, marveč s tako imenovano prusko »suh« metodo.

Jetniki so kmalu premagali prvo presenečenje in se zopet trmasto zakrknili. Ne samo zaradi tega mrzkega »pasjega gobca«, kakor so imenovali Feldmanna, marveč zavoljo bedastega ekserciranja sploh. To ni bilo delo. Delo je imelo nek smisel, napolnilo je čas od enega obroka do drugega in tudi ni bilo brez vsake koristi za njih same, če si znal pametno uporabiti delovni čas. Kradoma se je dalo šušmariti na kakem ključu, nožu, ustniku, cigaretni dozi ali drugi brkljariji, ki si jo pri civilistih zamenjal za kruh ali margarino. Ekserciranje pa ni imelo prav nobenega smisla. To obračanje in počepanje ni bilo ničemur podobno. Samo upehali jih bodo, še preden se lotijo dela. Kaj takega si more izmisliti samo tak bedast Prusak!

Jetniki so se pričeli zamudno obračati, mlahavo počepati, kasniti posamezna povelja, v zadnjih vrstah so brezbrizno postajali. Feldmann je v hipu obmolnil. V skoku je bil na kupu zasneženih travverz, da bi laže pregledal peterostope. V tem kratkem premoru je med ljudmi zopet završalo. Pridušeno preklinjanje in psovanje je kakor grozeča plima kipelo iz dolgih vrst, ki so uporno obstale. Toda Feldmann ni izgubil živcev. Poznal je te kacetske kretinarje in njihovo moralo. Ure in ure si jih je upal gnjaviti z ekserciranjem, tudi brez SS-straže ob strani. Dobro je vedel, da se mu ne bi nihče uprl, preje bi počepali drug za drugim. Vendar za pritrgano porcijo kruha ali kaše bi ga v taborišču na samem pobili do smrti.

Zopet je udaril med nje s svojimi rezkimi povelji. Ljudje so se zopet začeli obračati, sicer zamudno in brez reda, toda obračali so se. Jelo jih je mraziti na prepisnem prostoru in nenadoma so pričeli drug drugega spodbujati k strumnejšim obratom. Hudič tako ne bo odjenjal, in čim dalje traja ta cirkus, tem huje se bodo namrazili. Mrmranje je počasi zamrlo in čez čas so se obračali tiho in odsekano kakor rekruti na vojaškem vežbališču.

Feldmann se je zadovoljno nasmihal in se vprašujoče oziral k esesovcem, ki so mu znaveličano prikimovali. Tovarniško dvorišče je pričel zalivati blede jutranji svit. Tri četrt ure je trajala ta poskusna dresura. Že je hotel Feldmann dvigniti roko za odhod v tovarno, ko je od nekod iz peterostopa v deškem falzetu jeknila psovka: »Duraak!« In sledil ji je porogljiv smeh in glasno psovanje med jetniki. Kakor da je bila vsa jutranja dresura zaman.

Feldmann je skočil s svojega kupa naravnost v sredo peterostopa, tja, od koder je prišla psovka. V hipu je bil pri drobnem Valjki, edinem mladostniku v vsej delovni komandi. Ta je v zadregi pobliškaval s svojimi temnimi kavkaškimi očmi. Bil je čudovito lep dečko z južnjaškim obrazom, s polnimi ženskimi usti in podbradkom. V taborišče je prišel šele pred kratkim iz neke hribovske SS-komande. Tam so ga imeli esesovci za svojo osebno službo in za ljubčka. Razvajenec se še ni privadil taboriščni disciplini, še vedno je bil nekdanji favorit, ki se mu je zdelo vse dovoljeno.

Feldmann ga je brez besede zgrabil z levico za lakete ter ga skušal izvleči iz vrste. Toda Valjka se je divje otepal in nenadoma je Feldmann divje zaklel. S svojimi krepkimi zobmi ga je fante ugriznil v prste, globoko v meso, da je kri zalila kapojevo dlan. Zdaj je Feldmann z bikovko nameril na dečka. Z dvema, tremi udarci ga je zrušil na tla. Nato je s podkovanim škornjem suval v krčee se telo, dokler ni to ohlapanilo in mehko obležalo v razhojenem snegu.

Zupan je ves prepaden od blizu gledal ta prizor. Obraz mu je trzal od silovitega notranjega premagovanja. Nenadoma pa je s skrčenimi pestmi planil proti Feldmannu. »Schweinehund!« je zakričal glasno in razločno kakor malo prej Feldmann svoja povelja.

Feldmann se je bliskovito ozrl in hkrati odskočil. Med odskokom je premeril nasprotnika in ga nato premišljeno s škornjem sunil v moda. Zupan je na kratko zatulil in omahnil z obrazom naprej v sneg. Grabeč z rokami po razhojeni snežni kaši se je malce pridvignil, hoteč se zopet postaviti na noge. Toda Feldmann ga je prehitel. S podkovanim čevljem mu je sekal v skrčeno koleno, dokler ni opetega blaga zalila kri. Zupan se je s stokom zopet zrušil. Zdaj ga je Feldmann kakor zaklanega prašiča prevrnil na hrbet. Pogledal je na rdeči trikot na prsih in zaklical esesovcu njegovo jetniško številko.

»V revir z obema, takoj ko pride straža iz taborišča,« je odločil esesovec. »In za zdaj s poti s kretinarjema.« Jetniki so oba odnesli pod bližnjo odprto šupo, Tovarniška vrata so se odprla. Nočna posada se je vračala v taborišče.

»Los, los, na delo!« je zaklical Feldmann in dolge jetniške kolone so se pomaknile proti vhodu tovarne. Nekaj časa je Feldmann srepo gledal za njimi. Nato je krenil v tovarniško ambulanto, da mu obvežejo roko.

OBHOD DISCIPLINSKIH KAPOJEV

To jutro birokomanda ni prišla do pravega dela. Pisarji v prepisnem oddelku so se pridušeno pogovarjali o novem Feldmannovem izpadu. To pot so bili tako rekoč osebno prizadeti. Zupan je bil pisar tega oddelka, z njimi vred je delal v birokomandi. Res, da se je brez potrebe vtaknil v zadevo, ki mu ni bila prav nič mar, naravnost idiotsko, kakor da je šele včeraj prišel v kacet. Toda vzlic temu, s pisarji se tako ne ravna, to bi moral vedeti tudi Feldmann.

Tudi o Valjki so govorili. Čeprav je bil šele nekaj mesecev v taborišču, so ga vsi poznali zaradi njegovih tatinskih sposobnosti. Take srake še niso pomnili, kar so delali pri Messerschmittu. Poznalo se mu je, da se je šolal pri esesovcih. Fante je bil nenavadno bister in zabaven. Glede Feldmanna bo treba govoriti s šarfirerjem. Včasih beseda pisarjev pri njem kaj zaleže. Morajo ga podkuriti, da postopajo novi kapoji po posebnih navodilih Messerschmitta A. G., in o šarfirerju so vedeli, da kot človek iz ljudstva te ohole tovarniške gospode ne mara.

Okoli osme je prinesel Francoz Garnot iz Alibaua, starega obrata spodaj ob reki, vznemirljivo novico. Trije od novih kapojev hodijo po oddelkih tovarne in nadzorujejo jetnike pri delu. Ob tej nezaslišani novotariji so se pisarji znova razburili. Doslej so za delo jetnikov odgovarjali kapoji posameznih komand. Zdaj je bilo vsem jasno, da je nove kapoje najel Messerschmitt in da jih plačuje z izrednimi pribojčki iz svojega magazina.

Kapo pisarniške barake, Nemeč Karmann, je Francoza zamišljeno poslušal. Nato je brez besede stopil k mizam svojih pisarjev in pretaknil vse predale. Zaplenil jim je skrite časopise in zemljevide z vrisanimi položaji na frontah. Malemu Cloosu je zaplenil oguljeno biblijo, ki jo je ta tiščal med svojimi koleni. Nato je pogledal še po svojem kotu. Ni bilo sicer verjetno, da bi novi kapoji stikali tudi pri njem, toda kdo ve, Karmann ni zaman sedel štiri leta v Moabitu. Izpred svoje široke pisalne mize je privlekel skrito električno pečico, samovar in dolg krušni nož. Vse to je odnesel na hodnik, v omaro, kjer so civilni delavci spravljali svoje stvari. Nato je s slovesno srditostjo sedel za svojo pisalno mizo in nasršeno čakal nenavadnih obiskov.

Prvi je padel v pisarno birokomande kapo Herdina, čokat, mišičast rusoglavec s pokvečenim nosom sredi boksarskega obraza. Vstopil je brez pozdrava, hrupno otresajoč sneg s svojih škornjev. Oči so mu švigale iz kota v kot, kot bi iskal primerne sedeža. Toda v pisarnah, kjer so delali jetniki, ni bilo odvečnih stolov, posli s strankami so se opravljali stoje. Zdaj so obvisеле kapojeve oči na omari za kartoteko, ki je stala ob oknu. Stopil je k oknu, se nato s petami odbil od tal in se nenadoma znašel na omari. Pisarji so zazijali. Prava akrobacija takle odskok z mesta.

Karmann je izza svojih očal presenečeno meril gosta na omari. »Je videti, da si svoj čas služil kruh po varietejih,« je suho ugotovil.

»Po cirkusih, kamerad,« ga je veselo popravil oni na omari. »V velepodjetju Krone sem delal, šest let, velika stvar, kamerad,« je hitel Herdina s svojim trdim hannovrskim naglasom. »Dajal sem gala točke iz akrobacije. Po vsem ljubem svetu. Zadnja leta, preden so me zašili, sem bil pomožni krotilec pri Lorenzu Hagenbecku. Pri sinu starejšega,« je razmišljeno dodal. »Ali kaj,« je nenadoma zamahnil z roko, češ kaj se vas to tiče, nisem se prišel izpovedovat. Karmann ga je še vedno motril izza svojih na nos povešenih očal. »In zdaj nastopaš kot krotilec v SS-cirkusu,« ga je znova zbadel.

Oni na omari ga je pogledal izpod čela. »V tem podjetju, kamerad, nisem gala točka,« ga je prezirljivo zavrnil. »Od moje roke ne pojde nihče pod rušo niti v revir, to si lahko vi kanclijski žrebci zapišete za ušesa.« Zlovoljen se je zazrl skozi okno v zasneženo planjavo. »Brezupna pokrajina,« je del po kratkem premoru. »Tu gotovo ne rastejo banane!«

»Sneg dobro uspeva,« se mu je rogal Karmann, »po višjem planu najmanj šest mesecev v letu. Uši pa po planu Messerschmitt A. G. skozi vse leto.«

Herdina je zamišljeno molčal. »In kako je z organiziranjem v tem prokletem gnezdu,« je nenadoma oživel in vprašujoče pogledal Karmanna. Ta se je škodoželjno zarežal. »Messerschmitt A. G. za sedaj ne izdeluje ne tekstila ne klobas, čeprav bi bilo to pametneje. In ljudje žive tod samo od kart. Zdi se mi, da si je gospoda iz Dachaua slabo prebrala,« je del izzivalno in si pričel brez potrebe čistiti očala.

Herdina je skomizgnil z rameni in zgrmel z omare. Vedel je, da ne bo danes nič pametnega opravil pri nasršenem tovarišu. »Tudi v Dachauu so prišli na pasji brod,« je menil odhajaje. »Zadnje čase vozijo v taborišče samo še bolnike in mrtvake. Kar se še količkaj drži na nogah, mora v zunanje, delovne komande. Generalna čistka pred zmagovitim koncem,« je pomežiknil Karmannu. Nenadoma je ob-

molknil. V pisarno je stopil Feldmann. »Zamena straže,« se je nasmejal Herdina, kakor da ga to srečanje na moč zabava. »Služba teče v redu! — Pa drugič!« je pomenljivo pokimal Karmannu in izginil iz sobe.

Pisarji so zopet zaropotali s pisalnimi stroji. Feldmann jih je hladno meril s svojimi sivimi očmi. »Kar lepo ste se spravili na gorko,« je dejal s suhim posmehom. »Sama gospoda z naočniki!«

»Ljudje so Holandci in ti se že rode z očali,« se je obranil Karmann, ki se je ob Feldmannovem prihodu vidno naježil.

Feldmann je počasi obrnil glavo. »Kapo Karmann?« je vprašal in ga prebadal s pogledi.

»Erwin Karmann! Oseбно!« se mu je izzivalno predstavil glavni pisar. »Erwin Karmann z vsemi referencami: štiri leta Moabita in šest let kaceta. Sicer solastnik elitnega bordela v Marseillu. Numéro cent quatre vingt quinze, rue de Paradis.«

Feldmann je za trenutek umaknil pogled in se zagledal skozi okno. Ni se prišel obregovat ob pisarje, hotelo se mu je prijaznega pomenka z njimi. S te strani si je hotel zavarovati hrbet. Toda sovražni sprejem v pisarni ga je nagnal v trmo.

»Ves obrat je zasran od sabotaže,« je dejal čez čas nasršeno. »Tudi po pisarnah zastaja delo, trdé v vodstvu tovarne. Ljudje se obračajo, kakor da bi se jim sanjalo.«

Karmann mu ni odgovoril. Živčno je brskal po svojih papirjih na mizi in razmišljal, kako bi se odkrižal tega nevarnega bikana. Tedaj pa se je popolnoma nepoklican oglasil izza svojega pisalnega stroja mali Cloos. »Krave se molzejo pri gobcu, pravijo pri nas na Nizozemskem,« je dejal s svojim pastorsko poučnim glasom in nato od zadrege zardel do štrlečih ušes.

Feldmann je zaničljivo pomigal z glavo. »Domač ton vlada v tej pisarni,« je menil posmehljivo in kakor mimogrede s pogledom ujel Cloosovo jetniško številko.

»V tej delovni komandi doslej še ni bilo ubojev med jetniki,« ga je Karmann hladno zavrnil. »Nemara pa do tega še pride, zdaj ob koncu,« je menil s poudarkom.

Feldmann ga je sovražno pogledal. »Tudi pisarniške kapoje bo treba izmenjati« je rekel že med durmi. »Riba pri glavi smrdi!« Vrata za njim so se s treskom zaprla.

Karmann je pograbil svoj svinčeni obtežilnik in ga zalučal za njim v vrata. Nato se je znesel nad malim pastorjem. Pisarji so malodušno strmeli v svoje pisalne stroje. Feldmannov nastop jim je šel na živce. Nestrpno so čakali opoldanskega odmora. Čas pa se je obupno vlekel in malo pred poldnevom so dobili obisk tretjega disciplinskega kapoja.

V pisarni je vladala zevajoča brezdelnost, kakor zmeraj pred koncem dela. Pisarji so s ščetkami naveličano brkljali po zaprašenih strojih. Tedaj je nekdo glasno potrkal na duri. Vsi so se začudeno ozrli. V birokomandi ni bilo navada trkati ob vstopu. Vrata so se počasi odprla in na pragu se je pojavil dolg kapo z zariplim, mozoljastim obrazom.

»Hvaljen bodi Jezus Kristus,« je pozdravil prišlec z nizkim glasom in premeteno pobliskaval z očmi. Previdno je zaprl duri za sabo.

Pisarji so ga zvedavo ogledovali. Že osiveli kacetnik je imel v golenici levega škornja bikovko, na rokavu svojega plašča pa rumeni trak kapojev. Ob vstopu je snel svojo črno čepico in se smehljaje priklanjal na vse strani. Z glave mu je sijala velika pleša, gladka in roznata kakor okopana otroška ritka.

»Klaare, Gottlieb Klaare,« se je predstavil in nato naglo pokrill smešno goloto na glavi. »Bivši frater v kelmoranjskem samostanu. Nato kletar pri istih čestitih očetih. Nazadnje pomožni natakar v nočnih lokalih v Frankfurtu ob Maini. In zdaj že peto leto v kacetu. Bog nas preizkuša!« je vzkliknil z maziljenim glasom.

Holandci so bivšega klerika poslušali v mučni zadregi. Versko vzgojeni so se zmedli spričo človeka, ki je zaudarjal hkrati po žagredu in baru.

»Kaj želi gospod,« ga je vprašal Karmann s poudarjeno uradnostjo.

»Pozdrave ti prinašam iz Dachaua. Erwin,« je pričel prišlec oprezno.

»Hm,« je menil Karmann suhotno. Zdaj je spoznal starega kacetnika, znanega neteka in parazita iz Dachaua.

»Nekaj imam na sreč. Erwin,« je mencial Klaare v zadregi in se zaupno sklonil h Karmannu. Ta ga je vprašujoče pogledal.

»Vi pisarji ste ob svojem kotlu,« je pričel mozoljasti in si z robom kape podrgnil plešo. »Zdaj pa zdaj bi se oglasil pri vas... Nemara bi kako porcijo na dan lahko utrpeli...« Ob pogledu na Karmanna je nenadoma obmolknil.

»Torej si nam prišel iz Dachaua odžirat to bore, kar imamo v tej beraški komandi,« je kipel Karmann bolj narejeno kakor zares. »Torej ti niso dovolj dodatni obroki, ki jih prejemaš od Messerschmitta za svojo posebno misijo in hočeš še drugim odjedati, nesnaga lakotna.« Karmann je našobil usta, kakor da hoče pljuniti.

Klaare se je previdno odmaknil od pisarjeve mize. »Nisem vedel, da vam hodi tako pičlo s hrano,« je hitel zatrjevati. »Pljunite mi v obraz, če sem prišel k vam z nečisto mislijo,« je dejal mučeniško in

s pogledi rotil holandske pisarje. Za hip se je zdelo, da se hoče zrušiti pred vsemi na kolena. Toda tla so bila sveže namazana s katranom in zadnji trenutek si je očitno premislil.

Karmann je vstal in vsiljivca korak za korakom tiščal proti vratom. »Čuješ, far,« ga je ustavil tik pred durmi. »Še znaš brati maše?« Vprašani je presenečeno prikimal.

»In molitve za umirajoče tudi?«

Klaare je zopet prikimal in z roko za sabo živčno iskal kljuko.

»Pokliči si jih v spomin,« je menil Karmann s poudarkom. »Nemara boš imel kmalu priložnost zopet celebrirati. Za tega ali onega svoje pasje bratovščine. Zdaj pa ‚Hau ab‘, zadržuješ nas pri delu.« Z odločno kretnjo ga je porinil skozi vrata.

(Konec prihodnjic.)

POMEN ENGELSA IN LENINA ZA DANAŠNJE NARAVOSLOVJE

(Nekaj misli naravoslovca ob 90-letnici Leninovega
in 140-letnici Engelsovega rojstva. — Konec.)

Božidar Debenjak

Danes je precej razširjeno mnenje, da sta »Dialektika prirode« in »Materializem in empiriokriticizem« bila sicer pomembna ob času nastanka, da pa sta danes popolnoma (ali skoraj popolnoma) zastarela, saj sta nastala na osnovi tedanjega naravoslovja. Mnogi, tudi dobronamerni ljudje razmišljajo približno takole: Po letu 1908 je prišlo do cele vrste novih odkritij. Lenin še ni upošteval Planckove kvantne teorije (1900), Einsteinove specialne (1905) in splošne (1916) relativnostne teorije. Kasneje je nastala de Broglieva teorija o enotnosti korpuskularne in valovne narave elementarnih delcev (1924); odkrita je bila cela vrsta sestavnih delov atomov: protoni, nevtroni, mezoni, nevtrino, pozitron, antiprotion, antinevtron... in vsak dan odkrivajo še nove in nove delce. Pa tudi ti elementarni delci so se izkazali za sestavljene — in sicer zelo komplicirano zgrajene. Heisenberg je ugotovil, da ne moremo hkrati ugotoviti preciznega položaja in hitrosti elementarnih delcev: čim popolneje spoznamo eno, tem manj precizno spoznamo drugo. V kemiji je bilo odkrito, da se lahko elementi pretvarjajo drug v drugega (Rutherford 1919); elementi so se izkazali za zmes izotopov. V biologiji se je obogatilo naše spoznanje predvsem v proučevanje dednosti, v biokemiji in fiziologiji. Pavlov in njegova šola sta odkrila ogromno novega. Astronomija je razširila naš horizont na nekaj milijard svet-

PRED KONCEM

Vladimir Kralj

(Konec.)

V REVIRJU

Ura na tovarniškem stolpu je kazala že osem, ko je prišla straža po oba jetnika v šupi. Valjka je bil zopet pri zavesti. Stokajoč je ležal na kupu zidarskih desak in iz njegovih kalnih oči je gledal strah. Nekdanji ljubček esesovcev je zdaj prvič okusil trdoto taborišča. Stresala ga je mrzlica in njegov nabrekli, okrvavljeni obraz se je od bolečin smešno kremžil. Zupan se je brez uspeha skušal postaviti na noge. Jetniki prevozne komande so oba naložili na sani, na katerih so sicer vozili malico v tovarno. Zupan se je potrto zazrl v umazano dno sani. Koleno ga je žgoče bodlo in v dimljah je čutil topo, trgajočo bolečino. Skozi obleko si je previdno otipal nabrekla moda. — Kila? — je za hip pomislil. — Dobro me je zdelal ta pesjan in prav treba mi je bilo vsega tega. — si je dejal očitajoče. — Zdaj je, kar je, — se je skušal tolažiti. — Od teh bre me ne bo konec in tudi od kile ne, če sploh je. — Samo zastran revirja ga je skrbelo. Rad bi se izognil temu kužnemu svinjaku, ki so se ga bali vsi jetniki. Ozrl se je na Valjko, ki je mrzlično podrgetaval poleg njega. — Mrzlica ga daje. — je menil Zupan. — Štiri ure so naju svinje pustile na prostem in fant je še v poletni obleki, kakor je bil prišel na jesen v taborišče. Bom imel vsaj tovarišijo. — se je pričel sprijaznjevati z mislijo na revir.

Sani so obstale ob ogabno lisastem, sivem revirskem poslopju. Tu so ju prevzeli jetniki maroderji, ki so opravljali pomožno strežniško službo. Ponesli so ju v veliko bolniško sobo in ju položili na prazne pogače.

V revirju je vladala tišina kakor vedno po opravljeni jutranji viziti. Bolniki so dremali po svojih ležiščih, le tu pa tam se je ob novem prihodu zdramil kak obraz.

Zupan se je zaskrbljeno oziral po podolgovatem, mračnem prostoru. V bolniški sobi je bilo vlažno in hladno kakor v kleti. Vlaga je udarjala iz sten in zbombardiranega stropa. Surova betonska tla so bila nasmetena in polita z ostanki repe in kave.

»Kapovska rabota?« ga je vprašal Ukrajinec, pomožni strežnik, ko mu je sezuval čevlje. Zupan je molče prikimal.

»Uh!« je zavzdihnil strežnik z dobrikajočim se sočutjem in debelo pljunil na tla. Zupan se je ozrl mimo njega na priprta vrata na levi, kjer je bila zdravnikova soba. Izta vrat je prihajalo nerazumljivo govorjenje. Radovedno je pogledal uslužnega strežnika. Ta se je zarežal in pritisnil kazalec k ustom. »Angleška ura!« se je smešno spačil. »Italijanski kapitan uči poljskega doktorja angleščine.« Zupan je ostreje prisluhnil. Zdaj je po nosljajočem govoru spoznal poljskega zdravnika, ki je ob jutranjih apelih prihajal vedno med zadnjimi na zborni mesto. Nosljajoči glas je počasi zlogoval angleški stavek, kapitan pa mu ga je prizadevno sproti popravljal. Ob vsakem popravku je prasnjal zdravnik v suhljat, nosljajoč hehet.

»S čim si ljudje preganjajo brezdjelje!« je vzdihnil Zupan. Pri slačenju se mu je oglasila divja bolečina v kolenu. — Ta pritlikavi kapitan premogovnega vlačilca se že nekaj mesecev valja po revirju. — mu je prišlo na misel. — Zaradi inštrukcij iz angleščine ... —

»Kakšen človek pa je ta zdravnik?« se je Zupan obrnil do strežnika, ki je zdaj slačil Valjko.

»Učen človek!« je hitel zatrjevati strežnik. »Doktor! Pravi doktor! Vse bolezni zna po latinsko. V Lvovu je bil zdravnik za ženske bolezni. Veš, človek bolj gosposke sorte. — Sicer mu ni kaj reči«, je menil strežnik čez čas. »Bolnikov ne pretepa. Samo flegerja se pazi! To je pravi satan!«

Zupana je neprijetno spreletelo. Čedalje manj povšeči mu je bil ta špital. Vse naokoli se mu je zdelo neznansko odurno in neprijazno. V kolenu pa mu je vedno huje kljuvalo.

»Pokliči doktorja.« je s stisnjenimi zobmi zaprosil strežnika. Ukrajinski strežnik ga je začudeno pogledal. »Šališ se, bratec.« je rekel z rahlim očitkom ter se s prstom počehljal po izbrihi lagrski cesti. »Dobil bi jih po betici, tako gotovo kakor mi je ime Nikolaj. Kadar ima doktor uro, ga ne sme nihče motiti.«

»In če komu poslabi?« je menil Zupan razdraženo.

Nikolaj je skomignil z rameni. »To se čez dan redkokdaj primeri.« je menil po kratkem premisleku. »Ljudje nam umirajo navadno ponoči.«

»In kje je fleger?« je silil nestrpni Zupan.

»Odšel je v Kempten, po zdravila. Do mraka ga ne bo nazaj.«

Pri slačenju je Valjka glasno krikal.

»Potrpi, dušica, potrpi, golobček moj.« je Nikolaj dobrikajoče tolažil dečka. »Koj bova gotova, golobček zlati. Posteljem ti kakor na gosjem puhu, dragec. Ej, grdo te je premikastil ta kurbin sin. Mehak si ko testo, kakor da nimaš kosti. In obraz ti je skazil, zverina. Nič ne

maraj, krasotec, vse se bo zacelilo, vse bo zaraslo, dušica moja.« Spretno kakor babica je ravnal z dečkom, ki je brez razumevanja strmel v njegov široki dobrodušni obraz. Zdaj je Valjka z razbito nogo zadel ob posteljnjak in znova zatulil od bolečine. Bolniki na pogradih so se pričeli dramiti in pridušeno vzdihovanje je napolnilo zasmrajeni prostor.

»How are you?« — »Oh, thank you, I am exceedingly well.« se je glasilo skozi priprta vrata. In sledil je zdravnikov suhotni hehet. Zupan se je srdito obrnil proti vratom in glasno zaklel.

Valjka se je polagoma umiril. Zdaj je samo še sem in tja pridušeno zastokal. Zunaj se je jasnilo. Čez čas se je med durmi prikazal zdravnik v snežnobeli zdravniški halji, izpod katere so gledale v ostro gubo zlikane jetniške hlače in elegantni civilni čevlji. Na njegovem pepelnatem, zdolgočasenem obrazu je zaigral rahel nasmeh. »Good-bye.« je odslovil pritlikavega kapitana in mu prijazno pokimal s svojo popolnoma golo, bleščečo se glavo.

Trudno se je ozrl na novo zasedene pograde. »Nov dohod?« je vprašal Nikolaja. Strežnik mu je poročal o novih bolnikih.

»Tak, tak.« je prikimal zdravnik z nosljavim glasom. »Tak, tak, tak. Novi kapoji že poskrbe, da nismo brez dela.« Razmišljen se je bližal Valjkovemu ležišču.

»Tak, tak.« je Zupanu odmevalo po ušesih. Tako je nekdam pel starinska ura pri njih doma. Najprej je hrknila skozi nos in nato lahko brneče udarila: tak, tak. Vsake pol ure. — Zakaj tako poje, — je ugibal. — Čemu se spakuje? — Od strani se je zastrmel v zdravnika. Že nekdam so ga zanimali obrazi, skoraj enako kakor knjige. Te sive, zdolgočasene oči, pusti, sivi obraz, tanke povešene ustnice, mu niso bile povšeči. In nosljavo pojoči glas ga je vznemirjal. Čuden človek, je pomislil, kakor da se posmehljivo povzdiguje nad vsem svetom. —

Zdravnik je zdaj ogledoval Valjkovo marogasto telo. Ob pregledu je deček zopet divje zatulil. »Nalomljena rebra.« je mrmral doktor. »Se bo verjetno zaraslo.« je menil ravnodušno. »In visoka temperatura.« je ugotovil nato. »Reci Anteku, prontosil in čaj.« je naročil strežniku, ne da bi obrnil glavo.

Nato je pristopil k Zupanu. Z neko popolno odsotnostjo duha se je oziral po njegovem razgaljenem telesu. To pot se niti za hip ni sklonil nad posteljo. Bolnika je otipaval z višine, s svojimi priprtimi, zaspanimi očmi. Na skrčeni, ob prsi prižeti desnici so mu živčno poigravali nenavadno dolgi, suhi prsti. Z glavo je pokazal Nikolaju na razmesarjeno koleno. »Reci Anteku: obliž z ihtiolom.« Nato se je za hip ozrl v Zupanova nabrekla moda. »Hermia.« je menil razmišljeno. »Eno-

stranska kila! *Lege artis* bi bila na mestu *hermiotomia*. Toda s takimi stvarmi se danes ne ukvarjamo. Tudi v Dachauu ne. Po vojni! Po zmagoviti vojni,« je zamahnil z roko in se trudno nasmehnil. »Obkladke z Burrovo raztopino,« je naročil Nikolaju. Z naveličanim obrazom se je obrnil proti oknu in zastrmel v jasneče se obzorje. »Komanda?« je vprašal raztreseno Zupana. »Birokomanda!« »Štiri-najst dni poleganja bo dosti!«

Vizita je bila opravljena. Zdravnik pa je še vedno stal ob pograda, strmeč v zasneženo pokrajino. Prsti skrčene roke so mu nemirno poigravali, kakor da daje v daljavo neke tajne signale.

»Coprnik!« je šinilo Zupanu nenadno v misel. Svoj čas je gledal na nekem zabavnem večeru v kavarni indijskega telepata. Zdaj se je spomnil nanj. Toda ta revirski čarodejnik ni bil niti malo zabaven.

Ura je šla na dvanajst, iz strežniškega kota se je oglasilo rožljanje s skledami. Bolniki so se jeli dramiti in se s stokanjem dvigati z ležišč. Zupan jih je preplašeno gledal. Skoraj sami vročičniki, lagerska gripa in pegavec.

Kosilo se je zavleklo, primanjkovalo je posode. Šla je od rok do rok in bolniki so čakali drug na drugega. Zupan je zavrnil svoj obrok. Rajši bom stradal, je sklenil, dokler mu iz barake ne prineso njegove sklede.

Po kosilu so jetniki zardeli in zadihani obsedeli na svojih pogradih. Pričeli so obirati mrčes. Najprej po odejeh, nato po slamnjači in srajci. Tudi Zupan je odgrnil zamazano odejo in nenadoma je pridušeno zaklel. Na koncu odeje, ob vznožju je kar mrgolelo mrčesa. Česa takega ni pomnil, kar je bil v jetništvu. Tudi po barakah so imeli uši, toda deset do petnajst je bilo največ, kar jih je mogel pokončati zvečer pred spanjem. Tu pa je bilo vse živo kakor na mravljišču. V gnusu je za hip prenehal in se ozrl proti oknu. Ob njem je visel plakat, ki je svaril pred ušmi: »Ena uš, tvoja smrt!« V devetih jezikih. In nad besedilom je bila naslikana uš, tolikšna kakor človeška glava. Ogabna, pohuljena nakaza.

Ena uš — tvoja smrt, si je ponavljal Zupan in mrzel pot mu je oblil čelo. Ena uš — ena smrt! In samo na njegovem ležišču je bilo na stotine smrti! Zdaj je razumel, zakaj kapoji niso marali v revir. Bolni so raje plegali po svojih barakah. Njim so spregledali, njemu ne bi, že zaradi Feldmanna ne, je pomislil. In vendar mora iz tega nšivega brloga. Za vsako ceno.

Utrujen je omahnil na ležišče in se topo zagledal v prečne deske gornjega pograda. Tudi v špranjah desak je opazil uši. Ni se mu dalo pridvigniti. Ravnodušno je gledal ta suličasti mrčes s temnimi zadki.

Nečesa ga je spominjala ta golazen. Napeto je razmišljal, pa se ni mogel domisliti. Zdaj pa zdaj so se uši na deskah premaknile. Sunkovito so se zasukale kakor ob neki nevidni sredinski osi. Zdaj se je spomnil. Magnetnica! Njegov oče je imel na svoji starinski uri kompasni obesek z drobno vrtečo se magnetnico. Že ga ni več zanimal mrčes. Spomnil se je doma in paketa, ki mu ga je oče poslal pred nekaj dnevi. Moral bo koga poslati ponj v barako.

Zimski dan je naglo ugašal. V prvem mraku se je iz Kemptena vrnil flegler Antek z velikim zavojem pod pazduho. Nemiren, bledičen fant s prežavimi očmi. Na čisti, zlikani zebri je imel všit komaj opazen, smešno majhen zelen trikot. Čez čas se je vrnil od zdravnika z obvezami in mazili v roki.

Spečega Valjko je samo ošinil s pogledom. Sedel je k Zupanu na pograd. Rano na kolenu mu je namazal in obvezal. Tudi na Burrove obkladke ni pozabil. Delal je naglo in spretno, zdaj pa zdaj se je prežavo ozrl v bolnika. Če ima paket v baraki, je menil tako mimogrede med obvezovanjem, ga lahko dobi v revir. Seveda na skrivaj, ker to ni dovoljeno. Paket mu bo pri njem vsak čas na razpolago. Zupan je premagal odpor in molče prikimal. Vedel je, kako teko te zadeve v revirju. Ni se hotel zameriti fleglerju. Nemara mu pa capin kako pomore, da pride predčasno iz tega svinjaka.

Fleger se je ljubeznivo poslovil od svojega novega klienta. Ta je z odporom gledal za njim. — Feldmann v obleki revirskega flegerja! Koliko je tega mrčesa na svetu. In ena taka uš je lahko tvoja smrt. Smrt v taborišču, smrt kjerkoli v tej zasužnjeni Evropi.

Z žepnim robcem si je skrbno pokrtil obraz, nato pa je potegnil smrdljivo odejo čez glavo.

POBOJ

Čez nekaj dni je žel Feldmann prve vidne, — in kakor se je zdelo — trajne uspehe. Jetniki so prihajali redno na apel in nato strumno odkorakali na delo v tovarno. Tudi se niso več v delovnem času skrivali po straniščih in raznih skritih kotih tovarniškega obrata. Raje so prihuljeno postajali na svojih delovnih mestih in ves čas oprezovali, kdaj se bo na njihovem oddelku prikazal pasji gobec ali kdo iz njegove družine.

Feldmann je samozavestno hodil po oddelkih. Glasno se je posmihal domačim kapojem, ki so ga svarili ob prihodu v taborišče. — Same šleve, ti kapoji v provinci! Šleve in raznašalci bedastih parol!—

Med ljudmi je bil mir; zdaj so imeli druge skrbi. V taborišče je pritisnil pegavec. Ne posamič, kakor doslej, to pot je prišel nad ljudi pravi pomor. Po deset na dan so jih odnašali na revir. Ta je moral razširiti svoje oddelke tudi na prizemne in kletne prostore. V taborišču so razglasili karanteno. Čez noč so po cele bloke metali v zasilne, še nedograjene prostore, kjer so morali ljudje čakati do razkuženja barak. Jetniki so se bali teh nenadnih selitev, ki so jih spravile ob vse njihovo imetje, ob pakete, odeje in rezervno perilo, skrito v slamnjačah.

Mrzlega zimskega večera so se jetniki tretjega bloka čemerni vračali z dela. Že v tovarni so izvedeli, da so jih čez dan v taborišču selili v nedograjeno kamenito barako, ki se je držala revirja. V prostore brez šip, peči in stranišč. In brez stopnišča ob vhodu. V mednadstropje so vodile poledenele zidarske grede brez oprijemal. V edinem uporabnem prostoru, opremljenem že pred nekaj meseci, so se nastanili novi kapoji. Prijazna soseščina!

V novih prostorih so se najprej znašli Rusi in Poljaki. Zasedli so dve večji sobi in ju naglo opremili z najnujnejšim. Prazne okenske okvire so zabili z zidarskimi krajniki in od nekod so privlekli čuda odej, kakor da ni karantenske zapore. Holandci, počasni kakor vedno, so se morali zadovoljiti s tesnim prepisnim prostorom v zbombardiranem delu stavbe. Njihovo trdo, oglato preklinjanje je dolgo odmevalo po kameniti baraki.

Še pozno v večer so si jetniki nosili posteljuino na nova ležišča. Previdno so stopali z njo po ledenih gredah ob vhodu in po temačnem ozkem hodniku v prvem nadstropju, kjer je na levi zijala globoka ilovnata jama, še nedograjeno stopnišče v klet. Komaj so se utegnili razpraviti, že se je oglasilo žvižganje za nočni počitek. Toda tudi potem, ko so redke brljave žarnice ugasnile, je v kameniti baraki še vedno vršelo. Preseljeni panj se še ni privadil novemu bivališču. Zdraženo prerekanje je le počasi zamiralo.

Dremavo tišino je zdajci presekal prodiren krik. Kakor klic na pomagaj ali nekaj podobnega. Takoj nato je zamrl. Ljudje so prisluhnili, toda glas se ni več ponovil. Trudni so omahnili nazaj na ležišča. Njihovi pridušeni stoki in vzdihji so se lovili v enakomerno sopenje. Čez čas pa jih je pognalo na noge zateglo žvižganje. »Letalski alarm!« so preklinjali in v temi skakali s pogradov. Toda koj nato so zagorele žarnice. Jetniki so se osupli spogledovali. Toda za ugibanje ni bilo časa. Že so vdrli v barako esesovci v spremstvu lagerskega starešine Loisa. Ta jih je z divjimi krikii podil na zborni prostor.

V živčni naglici so ljudje metali obleko nase. Psovali so Feldmanna. Ta pesjan si je izmislil novo svinjarijo, to pot sredi noči! Na pol

opravljeni so hiteli čez hodnik na zaledenele grede. Spodrsavali so in s kriki padali. Zasneženi in zadihani so pritekli na zborni prostor. Tu so jih že čakale temne gruče jetnikov iz drugih blokov. »Ubili so ga!« je šlo od ust do ust. Nihče ni spraševal koga. Vedeli so, da gre za Feldmanna. Znane so bile tudi že podrobnosti. Pobili so ga v kameniti baraki na poti v njegovo sobo. Čez nezavarovani hodnik so ga pahnili v kletno jamo in ga tam potolkli s coklami.

Jetniki so se zaskrbljeno uvrščali v peterostope. Čutili so, da bo vrag to noč. Uboj kapoja je resna zadeva v taborišču in tokrat je šlo še za disciplinskega kapoja, po katerega je šel sam šarfirer v Dachau.

Šarfirer Stroitzky! Vsi jetniki so se ga bali, čeprav se je med njimi le malo kazal. Kadar pa se je zdaj pa zdaj pojavil na apelu, je trgal ljudi iz vrst in jih vlačil v taboriščno pisarno. In nato so jih pretepane prenesli za nekaj dni v revir. Bil je najbolj nevaren esesovec, kar so jih pomnili jetniki, tudi tisti, ki so bili že dolga leta v kacetu. Esesovec prvega poziva iz tistih dni, ko so ugonabljali jetnike s „suho metodo“, z nenehnimi disciplinskimi šikanami in s strelom v tilnik ob najmanjši neposlušnosti. Tedaj so vladali po taboriščih Prusi. Tudi Stroitzky je bil z nemškega vzhoda. Od tam so že od nekdanj prihajali najboljši nemški dreserji.

Jetniki so utihnili. Na zborni mesto je prihajal mož, ki so ga pravkar imeli v mislih. Šarfirer Stroitzky. Slok petintridesetletnik, v obledeli komisni uniformi in s smešno majhno pladnjevko na okrogli glavi. In v neverjetno slabi drži. Hrbet se mu je sločil, glavo je povešal v desno in pri hoji je nalahno poklecaval.

Zamišljeno je nameril svoj korak proti lagerskemu starešini. Tik ob njem je molče prikimal. Starešina je stopil pred kolone in zakričal. Vrste so se strumno izravnale. Sporočil je ljudem zločin, ki se je pravkar dogodil. Če ne najdejo storilcev, je zagrozil, pade krivda na vse, brez izjeme. Starešina, Dunajčan Loisl, je kričal kakor še nikoli. Žila na vratu mu je nabrekli in Adamovo jabolko mu je divje poskakovalo. Govoril je na svoj zadirčni, prostaški način. Toda iz pobilskovanja njegovih oči in zatezanja čeljusti so jetniki uganili, da ga zadeva ne razburja bogvedi kako. Oddahnili so se. Loisl je na naši strani, so si govorili z očmi. Kakopak, Feldmann mu je bil nevaren tekmeč. Čez čas bi ga gotovo spodrinil!

Stroitzky je poslušal taboriščnega starešino s povešeno glavo. Zdaj pa zdaj ga je pogledal izpod čela in se namršil. Nekaj na njem ga je motilo. Ni prav zaupal temu zlobudravemu in vihravemu Dunajčanu vzlic kričanju in pretepanju jetnikov v njegovi navzočnosti. In nemara prav zato ne. Vsi ti Avstrijci so mu bili sumljivi. Mlahavci, kadar gre

za vse. Zdaj je šarfirer dokončno sklenil, da ga ob prvi priliki spravi od tod.

Čemerno mu je namignil, naj pokliče tolmačce. Poslušal jih je drugega za drugim le na pol ušesa. Šele ob ruskem tolmaču je prisluhnil. Ko so ga malo prej klicali k pobitemu Feldmannu, je bil ta še pri zavesti. Za storilce ni vedel. Napadli so ga nenadoma, v popolni temi na neograjenem stopnišču. Samo po hropenju in človeškem potu je sodil, da so bili Rusi. — Po hropenju in človeškem potu, — se je namrdnil Stroitzky. S temi indicijami ni kaj početi, čeprav ima nemara Feldmann prav. Mnogo je imel opravka s temi ljudmi.

Zdaj je zapičil svoj pogled v tolmača Fedjo, mladega urarja z drznim, nasmejanim obrazom. Ko je ta govoril o nagradi, ki jo taboriščno vodstvo obljublja tistemu, ki bi odkril storilca, je Stroitzky začutil opazen porog. Pogledal je Fedji pod noge. Toda Fedjine hlače in obuvalo so bili čisti, brez ilovnatih madežev. Sicer pa, se je spomnil šarfirer, če bi šel po tej sledi, bi moral prijeti vso kanal komando. In vendar mu je nekaj pravilo, da je ta drzni fant v zvezi s pobjem. Najraje bi ga dal obesiti za pete in mu z ognjem strojil kožo. Toda vedel je, da bi brez očitnih dokazov ne spravil besedice iz njega. Treba bo čakati ovaduhov, si je dejal. Oglasili se bodo danes ali jutri. Preveč so izstradani ti kretinarji, da bi se kdo med njimi ne polakomnil nagrade.

Po taboriščnem starešini jim je dal vedeti, da imajo deset minut časa za premislek. Nato pa je spregovoril sam. Bil je slab govornik. Glas je stežka stiskal iz sebe in besede so se mu trgale, kakor da ne bi znal vezati misli. Tudi ni rad govoril z mesta. Če je le mogel, se je pri govorjenju sprehajal s sklonjeno glavo, kakor kak pisarniški predstojnik, ki narekuje v stroj. Tudi to pot je prihuljeno lazil med vrstami.

Daje jim časa, da poiščejo med sabo krivca, je pričel. Dve, tri ure, tudi celo noč, če se ne morejo takoj odločiti. In tudi naslednjo, če bo potrebno, njemu se ne mudi. Zdaj gre v svojo toplo sobo v stražarnico. Ko bodo krivca našli, ga lahko telefonično obveste po taboriščnem starešini. — Ne da bi koga pogledal, je odšel proti stražarnici. Jetnike so obkolili esesovci s strojnimi.

Ti so se prepadeni spogledovali. Noč je bila mrzla in z zavešenega neba je drobno naletaval sneg. Mnogi med njimi so bili samo na pol oblečeni, brez plaščev in jopičev.

Nekaj časa so jetniki obstali v vrstah, kakor ob apelu. Nato so se pričeli stiskati v posamezne gruče ob stenah barak. Razgovor je zamrl in po zbornem mestu se je slišalo samo še hukanje v roke in šklepet z zobmi. Francozi in Italijani so nekaj časa tekali v krogu po dvorišču.

Toda to tekanje jih je samo utrudilo, ne da bi jih ogrelo. Premraženi so se stisnili ob barake. Tu so v zavetju krožile skupine Ukrajincev. V strnjenih kolobarjih, tesno prižeti drug ob drugega, so dihali drug drugemu v obraz in počasi krožili okoli živega jedra. Iz stepe so vedeli, kako se je treba obvarovati mraza in snega.

Nočne ure so tekle počasi. Straže v stolpih in na dvorišču so se že tretjič izmenjale. Zasneženi jetniki so še vedno topotali na zbornem mestu.

Šarfirer je na pol razpravljjen čul v svoji sobi. Zdaj pa zdaj je stopil k oknu in se ozrl na razsvetljeni zborni prostor pod sabo. Bilo je pol treh ponoči. Še vedno je čakal telefonskega sporočila iz taboriščne stražarnice. Končno je zapel telefon. Segel je po slušalki.

»Tukaj Stehle!« se je oglasil oblasten glas. Šarfirer se je službeno zravnal. Klical ga je glavni direktor kotternskega Messerschmitta.

»Pravkar so mi sporočili,« je bobnelo iz slušalke, »da stojte jetniki že celo noč na zbornem mestu. Zahtevam takojšnjega pojasnila!«

»To noč so mi v taborišču pobili glavnega kapoja Feldmanna,« je poročal šarfirer.

»No, in?« je silil nestrpni glas v telefonu.

»Krivca iščemo,« je odsekano odgovoril Stroitzky. Iz telefona se je oglasil porogljiv smeh, »In po vašem bo po planu predpisanih enajst tisoč delovnih ur jutri opravil ta vaš Feldmann ali Wildmann namesto jetnikov?« je razdraženo vpraševal direktor.

»Feldmann je bil naš glavni zaupnik v taborišču in obratu,« je ugovarjal šarfirer.

»Če je likvidiran, si poiščite novega. Jetnike pa pošljite nemudoma spat. Za to mi osebno odgovarjate!«

Razdraženi glas je obmolknil. Šarfirer je obesil slušalko in dal nato stražniku nalog za razhod jetnikov.

Mračen je stopil k oknu. Razgovor s Stehlejem ga je spravil v slabo voljo. Ni ga peklilo samo to, da se je moral kot komandant taborišča ukloniti civilni osebi. Vedel je, da se ni smel upirati. Vojna proizvodnja je bila po sredi. Toda dražil ga je ton, v katerem je govoril direktor o njegovem zaupniku. Tega »nekega Feldmanna ali Wildmanna« so vendar pobili v službi Messerschmitta! Toda to gospode pri Messerschmittu očitno ni zanimalo. Zanj je bil verjetno tudi on, esesovec prvega poziva, samo neki Stroitzky, ki ga je mogoče vsak čas zamenjati s komerkoli!

— Pred leti smo drugače govorili s tako gospodo. — je stisnil skozi zobe. — Ta dolgotrajna vojna je obrnila ves naš red narobe! — Čemerem je legel k počitku.

UMIRANJE V TROJE

Zupan je pobit podelgal na svojem pogradu v revirju. Rana se mu je sicer v redu celila, toda že dva dni ga je obhajala omotica in v glavi mu je brnelo kakor po prepiti noči. Sprva ni maral za to. Kmalu pa ga je začela stresati mrzlica in vse telo mu je pričela zalivati neprijetna, gomazeča vročina. Zavlekel se je na svoj pograd in razmišljal. — Gripa bo, — je ugibal. — Navlekel sem si jo v tem svinjaku, kakor Valjka, ki ga že deseti dan kuha vročina. —

— Že vdručič me je zalezla, — je razmišljal ob spominu na poleganje v dachauskem revirju nekaj dni po prihodu v taborišče. Pod večer pa mu je zagorela glava v suhem ognju in po ušesih mu je začelo divje šumeti. Z muko je odprl oči. Pogradi so zaplesali pred njim, kakor da je pravkar stopil z vrtiljaka. S silo je zaostрил svoj pogled: pogradi so se zopet postavili na noge. Zaskrbelo ga je. Tako ga pred letom dni ni dajalo. Poklical je Nikolaja. Ta ga je molče motril, nato mu v nenadnem nagibu razgalil srajco na prsih. Zupan je razumel. Toda koža je bila čista, brez rdečkastih peg. Vzlic temu je vznemirjen legel. Z glavo proč od soseda, ki ga je očitno kuhal pegasti legar.

V mislih se je skušal iztrgati tej grozljivi okolici. Spomnil se je paketa, ki ga je dobil pred nekaj dnevi od očeta. Zdaj je ta paket verjetno ležal pri malopridnem flegerju. Natanko je vedel, kaj je bilo v njem. Kje je neki njegov stari v blokiranem mestu še iztaknil vse te drobne poslastice? V mislih je znova razvijal zavojček za zavojčkom. — Tudi na cigarete ni pozabil, čeprav je sam strasten kadilec. Od ust si pritruje, — si je rekel Zupan, — edini človek na tem svetu, ki misli nanj. In edini človek, ki ga bo čakal, ko se povrne. —

»Ko se povrne...« Ta doslej večno v njem navzoča misel, ki mu je bila še pred nekaj dnevi neovrgljivo dejstvo, dejstvo bližnje bodočnosti, se mu zdaj ni zdela več tako trdna. Varljivo se mu je razblinjala pod vročim, stiskajočim čelom.

Skozi zaprte veke je začutil, da so se prižgale luči. S kalnimi očmi se je zazrl naravnost v plakat ob oknu, ki je grozil v devetih jeziki taborišča:

Eine Laus, dein Tod!

Un pou, ta mort!

Одна вошь, твоя смерть!

Jedna wesz, twoja śmierć!

Un pidocchio, morte tua!

Jedna veš, tvá smrt!

Eene luiz, uw dood!
One louse, your death!
Ena uš, tvoja smrt!

Črke so mu zaplesale pred očmi. Rdeče črke v devetih vrstah, ki so brzele, noro poskakovale in se nenadoma zopet postavljale v red kakor besedilo kakega zabavnega reklamnega filma. Nagonsko si je potegnil odejo čez obraz. Tudi zdaj se mu je odvijal rdeče-beli trak tik nad razbeljenim čelom. Spočetka se mu je zdelo, da še more razbrati posamezne stavke in črke. Nato pa se je začel filmski trak vrteti z neznansko brzino. Zdaj že ni več ločil posameznih črk. En sam rdeče-beli trak mu je stekel naravnost skozi sredo razbeljene glave. Zdaj je bil trak že popolnoma brez barve. Ena sama bledosiva proga, ki se mu je trzaje odvijala v glavi in v katero se je kakor uročena upirala vsa njegova vročična pozornost.

Bila je že noč, ko se je Zupan predramil ves v potu, toda s čisto glavo. Valjka ga je zaprosil vode, dal mu jo je iz svoje skodele. Tudi njega je zažejalo. Poklical je strežnika Nikolaja. Ta mu je prinesel še toplega čaja, režeč se na ves obraz — flegerju ga je sunil pred nosom. Naj ga pri priči izpije. — Zupan ga je izpil na dušek.

— Preveč sem požlampal te črne brozge. — ga je zaskrbelo isti trenutek. Bal se je ponočne hoje v temno, mrazljivo klet. Prepoteno perilo, ki se je sušilo na njem, ga je prijetno hladilo. V lahnem dremežu se je zopet domislil očeta in svoje vrnitve domov. Srečno svidenje bosta morala zaliti. Popeljal ga bo k Figovcu, kjer je njegov stari rad posedal v družbi s poklicnimi tovariši, postreščki. V sobi, ki je gledala na dvorišče, kjer so postreščki spravljali svoje garice. Zaradi teh garic, ki jih je očetu včasih pomagal riniti, so ga v ljudski šoli sošolci pogosto pripravili do joka.

Zdramila ga je jarka svetloba žarnic. Morale so že dalje časa goreti, zakaj bolniki so budni ždeli na svojih pogradih in vprašujoče strmeli predse. Zupan se je naglo ogrnil v odejo in odpravil v klet. Na poti nazaj pa ga je v temnem hodniku zadržal nenaden hrup. Nad njim so po stopnicah v revir udarjali trdi esesovski škornji: šarfirer in dva podčastnika, za njimi strežniki z nosilnico. Zupan je za kratek čas postal, nato se je previdno splazil na svoj pograd. Hoja po strmih stopnicah ga je utrudila in mrzel pot mu je oblival čelo. — Slab sem, — si je dejal in kakor omotičen sedel na pograd. To poleganje ga je zdelalo huje, kakor si je mislil. Izza zdravnikovih vrat je prihajalo bučno, toda nerazumljivo govorjenje. Zdaj so se vrata na stežaj odprla in v podbojih se je prikazal šarfirer z dvema podčastnikoma. Mračni

so odštorkljali po stopnicah navzdol. Kmalu nato se je iz zdravnikove sobe prikradel Nikolaj.

»Feldmanna so pobili,« je hitel pripovedovat Zupanu in ga vprašujoče gledal. Zupan se je molče zastrmel vanj. Pred dobrim tednom bi še z zadovoljstvom sprejel to novice, zdaj pa je postal ravnodušen, kakor da v njem ni več strasti. Tudi drevi se ni več razburil, ko je flegler pretepal stare Francoze. Ravnodušno je gledal prizor kakor vsi drugi jetniki v oddelku. Ta občutek nenadne ravnodušnosti ga je neprijetno spreletel.

»Kdo ga je?« je nazadnje vprašal raztreseno. Nikolaj je v zadregi skomignil z rameni. »Jetniki.« je dejal izmikaje. »V kleti kamenite barake. S coklami so mu strli prsni koš. Ne bo se več napihoval ta kurbin sin. Sama črnikasta žolica, kamorkoli ga pogledaš.« V gnusu je pljunil predse. »Doktor meni, da ne bo preko nedelje.«

Ante ga je klical v zdravniško sobo. Čez čas sta se vrnila s pobitim kapojem. Nosila sta ga do nosu pokritega na rezervni postelji, ki jo je imel zdravnik v svoji sobi. Feldmann je pritajeno stokal. Postelj sta postavila ob peč, poleg Zupanovega pograda.

Zupan je od strani gledal na stokajočega Feldmanna. Ta je moral trpeti neznosne bolečine. Obtolčeni, nabrekli obraz se je neprestano kremžil. Ležal je na nizkem vzglavju ter ves čas hropel in stežka lovil sapo. Strežnika sta mu privzdignila blazino. Zdaj je laže dihal. Injekcija, ki jo je malo prej dobil, je pričela delovati. Bil je pri zavesti in njegove sive oči so še vedno trdo sijale. Z levo roko je segel po skodeli čaja na stolčku. Ni mogel do nje. Zupan mu jo je ponesel do ust. Feldmann ga je trdo pogledal. Oči so mu za hip zaigrale. Spoznal ga je. »Schweinehund?« je vprašal z debelim jezikom. Usta so se mu rahlo zategnila v smeh. Srečanje s človekom, ki ga je pred dnevi pretepel, ga je očitno zabavalo. Ne da bi spustil Zupana iz oči, je pil v hlastnih požirkih. Nato je nekaj časa motril bolnike po pogradih s svojim hladnim, ocenjujočim pogledom. »Krematorijska komanda,« je siknil nazadnje porogljivo. Obraz se mu je zmračil. »Zadnji apel sem si predstavljal v boljši družini,« je dejal s trdim posmehom in napel usta. Brezmočen je lezel z glavo in gornjim životom z visokega vzglavja navzdol. Zopet je začel hropsti. Žarnica nad njim ga je bodla v oči. »Lichter aus!« je ukazal grčaje. Še vedno je bil disciplinski kapo. Nikolaj je ugasil luči.

V modrikastem somraku nočne svetilke je Feldmannovo hropenje še hrupneje odmevalo po sobi. Zaman se je lovilo s sopenjem drugih bolnikov. Odmevalo je v višji skali, rezko, renčavo hropenje, hropenje poginjajočega disciplinskega kapoja.

Naslednjega dne se je prebudil Zupan pozno v jutru s smehljajem na obrazu. Še vedno ga je dajala vročina, toda glava mu je bila lažja in v ušesih mu ni več tako neznošno šumelo. Na postelji levo od njega je sedel Nikolaj in previjal Valjki glavo. Fantè se je sede pogovarjal s strežnikom s tankim, slabotnim glasom. Obraz mu je od boleznì neverjetno splahnel. Iz ogromnega ovoja na glavi, ki je delal to še manjšo, je gledalo dvojje velikih, vročičnih oči. Nikolaj se je z glavo obrnil proti dramečemu se Zupanu. »Smejal si se, bratec, to noč,« je rekel. »Krčevito, kakor da bi te kdo ves čas ščegetal po podplatih.«

»Doma sem bil. Pri očetu. In vojne je bilo konec,« je menil ta zamišljeno. Prav smešne sanje je imel. Vrnil se je domov in na postaji ga je čakal oče. Z garicami v roki. Zupan je poklical odprt taksi in odpeljala sta se po okrašenem mestu. Na desni in levi široke ceste jima je vzklikala množica, oblečena v cebre, kakor na velikem apelu v Dachauu. In nenadoma so se ljudje pričeli krohotati iz vsega trebuha. Tudi njega je zgrabil smeh. Za hip je pogledal nazaj. Za avtom, v katerem sta se vozila z očetom, so divje odskakovale garice, z vrvjo privezane na odbijač.

»Da je bilo konec vojne, se ti je sanjalo?« ga je vprašal Valjka. »Meni se nič takega ne sanja,« je menil zamerljivo.

Nikolaj se je počohal po svojem rdečem tilniku. »To bo smeha in krika, ko se povrne ta narod domov,« je dejal zamišljeno. »No, meni se ne bo treba ozirati po svojcih, ko se vrnem,« je dodal tiše. »Vse so mi pobili v tej vojni.«

»Mene pa bodo gotovo čakali,« se je oglasil Valjka z otroško hlastavostjo. »Oče, mati, vsa famìlija. Tam smo se domenili,« je dejal drzno. Od nenadne važnosti mu je voščeni obraz zalila rdečica. Iz zivalno je motril tovariša, ali mu verjame.

»Saj, saj,« mu je prizanesljivo pritrjeval Nikolaj. »Čakali te bodo, dragec, čakali.« Vedel je, da si fant izmišljuje. Nikogar ni imel več na tem svetu. Pred njegovimi očmi so mu Nemci pobili starše, ko je bil še otrok. Naj si izmišljuje, če mu je v uteho, sirotica. Doktor je že naredil križ čezenj. Srce mu ne bo zdržalo, malemu krasotcu.

Valjka ga je sumljivo gledal in rahlo krivil usta. Čutil je, da mu Nikolaj ne verjame. »Pa če jih tudi ne bo na postajo... Nič zato,« je prezirljivo pripomnil. »Si bom že sam našel družčine.« — »Med šoferji!« se je nenadoma domislil. »Naučili me bodo šofirati.«

»Šoferji so veseli ljudje,« mu je pritrjeval Nikolaj.

»Moj brat je bil šofer. To ti je življenje! Frk — frk švigaš po mestu v lepem usnjenem jopiču in čepici kakor vladni funkcionar. In ženske so kar nore na šoferje!«

Valjka je napeto poslušal. Ob Nikolajevem pripovedovanju so mu oči veselo žarele.

»Pfleger!« je hropeče zaklical Feldmann s svoje postelje.

»Ponoči je dobil drugo injekcijo,« je Zupanu šepnil Nikolaj. »Zdaj bo treba zopet nove. Sam šarfirer mu jih je prinesel davi iz Kemptena. Strašno mu mora biti pri sreč,« je menil posmehljivo.

»Pfleger!« je zopet zagrčal Feldmann. Nikolaj je brez naglice odšel po Anteka. Ta je dal Feldmannu novo injekcijo. Kapojev odreveneli obraz se je pričel počasi tajati in rdeti. Zdaj je lahko zopet obračal glavo, kakor sinoči pred spanjem. V obraz se je zdel Zupanu celo bolj poln in napet, kakor da se mu zdravje po neki skrivnostni poti zopet vrača. In vendar ga je nekaj motilo na tem lieu, ki je pričelo tako nenadoma cveteti.

»Lepo so me zdelali, kaj?« je zamomljal zdaj Feldmann in od strani pogledal Zupana. »Pravzaprav bi te moralo to veseliti,« je dejal in se srepo zazrl vanj. Zupan je preslišal vprašanje in pogledal mimo kapoja.

»Kaj pravi doktor?« je vprašal nato iz zadrege.

»Ta poljski shizofrenik?« se je porogal Feldmann. »Poslali so po uradnega zdravnika v Dachau,« je dejal mračno. »Koliko časa si pravzaprav že za žico?« ga je vprašal čez čas mirneje.

»V marcu bo dve leti,« je odvrnil Zupan.

Feldmann se je namrdnil. »Da, da,« se je nenadoma domislil. »Visoko številko imaš. Zadnje mesece se je nasralo strahovito novih ljudi v taborišča. Samih izobražencev. Preobračevalcev sveta,« je porogljivo dejal Zupanu, »samih gobezdačev o skorajšnjem koncu. Že drugo leto slepe sebe in druge z bližnjim zlomom in pri tem cepajo kakor muhe na jesen. Jaz pa sem zdržal šest let ječe in nato deset let kaceta. Skupaj šestnajst let za mrežo. Brez pomoči od zunaj. Sam. Pasja sreča? meniš. Nemara! Toda pasji sreči nisem nikoli zaupal. Pač pa svojim pestem in svoji trdi pomorjanski buči. Rajši sem pobijal druge, kakor da bi drugi tolkli po meni. To je vse.«

Zopet je zlezal z vzglavja in težko lovil sapo. »Zglavje,« je zarenčal Nikolaju. Ta mu je znova privzdignil ležišče.

»In obstal bi do konca, do vašega skorajšnjega konca,« je nadaljeval Feldmann. »da me banditi niso zalezli v temi! Ti pa si s svojimi dvajsetimi meseci že zrel za kamin. Ne uideš mu. Ne ti ne ostali, ki polegajo v tem kužnem svinjaku,« je dejal z nekim nepomirljivim sovraštvom.

— Čemu zmerja. — si je rekel Zupan in obšla ga je tesnoba. — Svoj žolč izliva. Zaradi zamorjenih šestnajstih let. Šestnajst let! — Ni si upal pomisliti, kakšen bi bil sam po šestnajstih letih jetništva.

— Vse mora biti požgano v tem človeku. — si je dejal in v njegovih očeh je za hip zaigralo sočutje.

Feldmann je umaknil svoj srepi pogled. »Nikoli vas nisem razumel, vas Šlavincev!« je menil čez čas zamišljeno. »Me tudi niste bogvedikako zanimali. In dušeslovja nisem uganjal ne zunaj ne za žico. Bilo je dovolj drugih stvari! In doživel sem marsikaj v tih štiridesetih letih. Vse svoje opravke pa sem vodil po prusko, brez čustvenih hipotek. Brez cmerjenja sem odpisoval postavko za postavko svoje življenjske glavnice. Odpisal sem svoj poklic in svoje premoženje. Odpisal osebno svobodo. Odpisal ženo in otroke. In zdaj bom odpisal še to pasje življenje. Ne bo mi težko slovo od njega. Odhajam brez osebne prtljage.«

»Samo kondukt ni čisto po mojem okusu,« je menil porogljivo ob pogledu na pograde, kjer so si stari Francozi obirali uši. Govorjenje ga je utrudilo. Ves čas je lovil sapo in si grabil z roko za vrat. Nikolaj ga je začudeno motril. Nenadoma je stekel po zdravnika. Feldmann je kipeł, kakor da ga zganja kvas. Ovratnik srajce se mu je globoko zarezal v otekajoči vrat. Morali so mu prerezati srajco na hrbtu. Zdaj je laže dihal, toda oteklina je lezla dalje, na podbradek in v lica.

»Zrak ga zaliva,« je šepnil Nikolaj Zupanu. »Iz pljuč mu uhaja pod kožo.«

Feldmann je glasno stokal. Dali so mu morfija. Zdaj je počasi drevenel in med pritajenimi vzdihmi zadremal.

Zdravnik je pričel z redno vizito. Vročičnega Valjko je prijel za roko in štel utripe srca. Zmajal je z glavo in se nato obrnil proti Zupanu. »Nu, kak?« je vprašal raztreseno. Zupan je molčal. Še včeraj se mu je bil pohvalil, da se mu zdravje vrača. Zdaj pa je čutil, da mu vročina znova pritiska v glavo in v oči ga je peklo, kakor da gleda žerjavico. Zdravnik je ogledoval njegovo razgaljeno telo. Z glavo je namignil fleggerju na temnordeče pege na prsih. Antek je prikimal.

»Srce bo odločilo,« je rekel zdravnik po poljsko ter prijel Zupana za zapestje. »Nemirno utriplje,« je dejal čez čas.

»Tak, tak: serce! Serce nepokojne,« je mrmral raztreseno bivši tvovski zdravnik za ženske bolezni. Krenil je dalje med vrstami pogradov in si pričel drobenteti skozi nos: »Ah serce tebe ne hočetsja pokoja, serce, kak horošo na svete žitj...«

Popevka je zvenela po bolniški sobi tuje, spakljivo. — Kje sem jo že slišal, — je premišljal Zupan napeto. — V kinu. — se je nenadoma domislil. Skušal si je poklicati v spomin prizor k napevu. Toda za razbeljenim čelom se je pričel znova odvijati belo-rdeči trak in misli so se mu zmedle.

Zupan se že tretji dan ni dvignil s svojega ležišča. Kuhala ga je moreča vročina. Pričelo se mu je blesti. Zvečer je stekel Nikolaj skrivaj po njegove tovariše v barako. Ti so molče strmeli v Zupanov temnopegasti obraz. Iz odprtih hropečih ust so se bolniku trgale nerazumljive besede. Zmučeno obličje je zdaj pa zdaj spreletel krčevit smehljaj.

»Že nekaj ur mu gre na smeh.« je dejal Antek obiskovalcem, »kakor da je zopet doma. Zanj je ta vojna že pri kraju.« Stopil je k Feldmannovi postelji. »Tega bi kazalo privezati na ležišče, da nam ne splava pod strop.« je menil posmehljivo.

Zupanovi tovariši so se ozrli. Na visokem vzglavju bližnje postelje je ležala ogromna napihnjena glava. Glava brez oči. In iz nevidnih, zalitih ust je prihajalo neenakomerno siganje.

Bivši kapo Feldmann, jim ga je predstavil Antek. Stopili so bliže k postelji. Nihče ne bi v tej nakazi spoznal disciplinskega kapoja Feldmanna.

»Srce se še vedno upira!« je rekel flegger in prijel za kapojevo zateklo roko. »Še nekaj ur.«

V bolniško sobo je stopil Lorenz, blokač druge barake. »Štirje novi primeri pegavca,« je javil fleggerju s svojim bobnečim glasom. Antek je zdraženo zamahnil z roko. »Ni prostora, vidiš, da je vse zasedeno.«

»Ne smemo jih obdržati na bloku,« je godrnjaje ugovarjal Lorenz. »Prepočasi ti umirajo,« se je zarežal čez čas in šel s pogledom po prenapoljenih pogradih.

Flegger je preslišal njegovo zbadanje. »Jutri na večer pripelji svoje ljudi,« je rekel čemerno. Dotlej se bo že kaj izpraznilo. Vsaj tri mesta,« je menil in se zamišljeno ozrl na bližnja ležišča ob peči.

POKOP

V četrtek zjutraj je prejel šarfirer od revirnega zdravnika dva mrliška lista. Poklical je občino Durach. »Dva nova smrtna primera,« je javil po telefonu. »Feldmann Bruno in Zupan Franci.« Narekoval je podatke iz mrliškega lista. »Prvega prepeljemo danes v Dachau. Drugega pokopljemo s svojimi ljudmi na vaškem pokopališču v Durachu. Da ne? Da to ne gre?« Šarfirer se je namršil. »Po sklepu zadnje občinske seje in na predlog Zveze nemških žena? Hm! Kje potem za vraga? V Wiesenau? Kje je to? Eno uro iz vasi? V duraškem hribovju? In kako naj najdemo to gozdno jaso? Poskrbite za vodiča! In za uradnega grobarja. V redu! Torej ob štirih popoldne!«

— Kakšne komedije — se je jezil Stroitzky in nevoljuo poklical konstrukcijski oddelek tovarne.

»Dve jetniški krsti za danes ob treh!« je naročil. »Da ni mehkega lesa? In v čem naj peljemo mrliča?« je vprašal z rastočo togoto. »V embalažnem papirju?« Šarfirer je vzkipel. »V Dachau ne morem pošiljati mrliča v papirju kakor cikorijo! Da! Eden gre v Dachau. Vsaj za enega mora biti krsta! Torej ob treh!«

— Umazanci, — se je jezil Stroitzky in togoten zagnal slušalko v vilice.

* * *

Ob treh popoldne je krenila iz taborišča pogrebna komanda z mrtvim Zupanom proti Durachu. Štirje njegovi tovariši in blokač Lorenz. Mrliča, zavitega v rjav ovojni papir, sta nosila po dva tovariša na zidarski deski. Ostali so nosili krampe in lopate. Za njimi je stopal postaren podnarednik.

Dan je bil jasen in gladko izplužena cesta se je iskrila v soncu. Pred duraško občino se jim je pridružil občinski grobar. Kmalu za vasjo se je pot strmo vzpela. Zdaj so morali hoditi drug za drugim. Kopni sneg se je globoko vdiral in hoja je pričela utrujati. Ob rdečkastem poslopju občinske sirarne na planici so ljudje zadihani obstali in se ozrli nazaj po prehojeni poti. Pod njimi je ležala vas v zimskem pokoju. Med stiskajočimi se strmimi strehami farna cerkev z gotskim stolpom. Krog nje prostorno pokopališče. Beli nagrobniki in kovinski križi so se bleščali v soncu.

»Prebedasto, da vlačimo mrliča v ta breg, ko je v dolini dovolj prostora.« je godrnjal stari landšturman in si z rokavom brisal potno čelo. Čez dobre pol ure so prišli na cilj. Desno ob kolovozu je ležala pod mladim smrekovim gozdom lahno vzpeta senožet. Na zakoličeni parceli so začeli jetniki kopati. Krampi in lopate so trdo udarjali po zamrznjeni ilovici. Kmalu so stali v talni vodi, ki je pronicala iz zgornjega potoka.

»Meter in pol je predpis.« je sitnaril občinski grobar. Končno je bil grob izkopan. Telo je pljusnilo v vodo, papirni ovoj se je zmočil in za hip se je prikazal Zupanov potemneli obraz z deškim smehljajem krog ustnic.

Stari podnarednik se je radovedno razgledoval po planjavi. »Poleti mora biti tu preklemansko prijazno,« je zamišljeno dejal grobarju. Ta je samo molče prikimal, mudilo se mu je nazaj v dolino. Jetniki so naglo zagrebli jamo. Na planjavo je legel večerni mrak in v dolini so

se prižigale prve luči. Tedaj se je iz daljave oglasilo zamolklo bobnenje. Zopet in zopet v rednih presledkih.

Vsi so se zastrmeli v daljavo, od koder je prihajalo grmenje topov. Prvo grmenje z bližajoče se fronte.

»Častne salve ob pogrebu!« je s srditim posmehom dejal stari landšturmman. Nato se mu je obraz pomračil. »Moj bog!« je vzdihnil, »kdo bi si mislil kaj takega še pred letom dni!«

Naglo so se vračali v dolino, ves čas ob bobnenju topov. V dolini je grmenje utihnilo. Že v temi so se vrnili v taborišče. Isto noč je umrl tudi mali Valjka.

LUDVIK GUMFLOWICZ IN SLOVENCİ

Dušan Kermavner

(Konec.)

V.

V prikazanem poslednjem obravnavanju »slovenskega vprašanja« v razpravi »Sociološki problemi v avstrijski politiki« leta 1905 se je Gumpłowicz nekoliko dotaknil tudi — očitno simpatičnih mu — zedinjevalnih teženj med jugoslovanskimi narodi, pri čemer se mu je — umljivo v času tedanje enotne politike odločilnih strank med Hrvati in avstroogrskimi Srbi — vsilila v pero kar »enaka (gleiche) srbohrvaška narodnost«. O jugoslovanskem vprašanju je še pozneje — kakor homo videli — razpravljal v zedinjevalni smeri, a vprav medsebojnim narodnostnim odnosom med Hrvati in Srbi je bil posvetil svojo pozornost nekaj let prej — 1902 — v zaključku ene izmed svojih tedaj tudi pri nas publiciranih študij, vrh tega pa se je kmalu zatem, a neodvisno od tega zaključka — leta 1903 — čutil izzvanega k posebnemu polemičnemu popravku, ko je neki srbski publicist nategnil njegov nauk o narodih in plemenih na svoj »vsesrbski« boben. Ko vključujemo v našo obravnavo tudi to snov, stopamo nekoliko preko okvira, očrtanega v naslovu »Gumpłowicz in Slovenci«, vendar bi samo z nekega — očitno neupravičenega — omejenega »samoslovenskega« vidika utegnili »veljati«, da se ta snov nas Slovencev ne tiče!

Zanima nas samo zaključek Gumpłowiczeve razprave iz leta 1902 o Hrvatih in Srbih, sicer v celoti posvečene »sociološki« osvetlitvi nastanka prvotne hrvaške in srbske državnosti z osvojitvijo poznejših hrvaških in srbskih, a že tedaj s Sloveni naseljenih dežel po četah